

·ВИСОКИ ДЕЧАНИ·

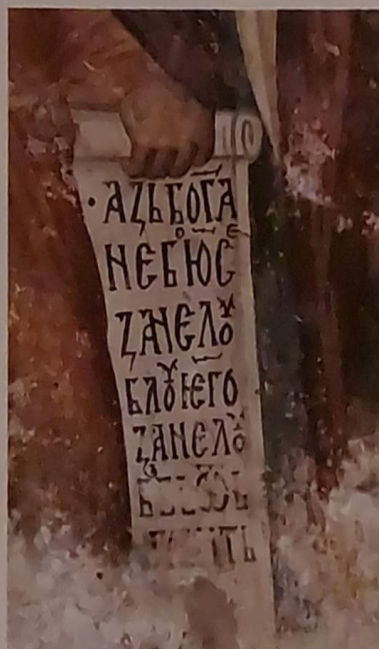
СВЕТСКА БАШТИНА UNESCO -а

Црква Манастира Дечана, посвећена Христу Пантократору, почела је да се гради 1327. године. Ктитор Стефан Урош III Дечански је поверио овај посао групи неимара на чијем се челу налазио которски фрањевац Вита, док је надзор преузео Архиепископ Данило II. Још 1330. Стефан Дечански је издао повељу својој задужбини, богато је обдарујући. После смрти ктитора, који је сахрањен у храму, његов син Стефан Урош IV Душан наставио је подизање цркве, што је окончано 1335. Такође, он је потврдио и очеву повељу манастиру. Истодобно су саграђене и монументална трпезарија и ћелије за монахе, а око здања су подигнути високи одбрамбени зидови с пиргом – кулом – на улазу, док је у близини Дечана саграђена и болница. Ове послове су углавном обавили угледни неимари: протомајстор Ђорђе, коме су помагала браћа Добросав и Никола, због чега су били богато награђени. Живописање храма започело је убрзо после градње и трајало је све до 1350. године. Значајну улогу у довршавању свих послова у храму имао је и Ђорђе Остоуш Пећпал, чији је гроб у припрати, заједно са гробовима његове жене Витосаве и Иваниша Алтомановића, нећака кнеза Лазара.

У доба после Косовске битке манастир Дечани је доспео у тежак положај, па је кнегиња Милица, дошавши у манастир са синовима 1397, издала повељу којом је отете поселе вратила братству и учинила му богате поклоне. Почетком 15. века игуман манастира је Григорије Цамблук, који ће касније написати *Житије* Стефана Дечанског. После турских коначних освајања Дечани се с муком, али успешно одржавају. Велики полет у животу манастира, посебно уметнички, настаје у другој половини 16. века, после обнове Пећке патријаршије – српске црквене организације. Ризница у Дечанима се кроз 16. и 17. век обогаћује многим предметима, поред осталог и књигама које су се ту преписивале. У доба Велике сеобе крајем 17. века, манастир је поново

био опљачкан. Уз много мука су га одржавали његови монаси и у првој половини 18. века. Знатну потпору пружали су му тада, а и касније, српски приложници из јужне Угарске – пребеглице са Косова током Велике сеобе. У другој половини истог века обнављана су манастирска здања, као и зидови – град око њега.

Ни почетком 19. века не јењава настојање Дечанаца да украшавају свој манастир. Симеон Лазовић и његов син Алексије, сликари из Бијелог Поља, израдили су 1814.г. иконе на иконостасима параклиса Св. Димитрија и Св. Николе. Са учвршћењем Српске државе после Првог и Другог Српског устанка манастир у 19. веку почињу да помажу и српски владари, и године 1836. кнез Милош је платио да се подигне један конак у манастиру, а кнез Александар 1849. поклања ђивот за мошти Стефана Дечанског. И сами монаси у 19. веку успевају да обнове нека стара и подигну нова здања у манастиру.

*Ја се Боја не бојим, јер Га љубим,
а љубав изјони страх!*
Детаљ са фреске Св. Антонија
у Дечанској припрати

Архитектура

Дечанска црква је највећа сакрална грађевина која је подигнута у средњовековној Србији, дуга је преко 36м, широка 24м, а висина њеног кубета досеже до 29 метара. Састоји се из три целине: олтарског простора, наоса и припрате. Олтарски, сем средишњег дела, пресведеног крстастим сводом, сачињавају: проскомидија, северни део који је отворен и ђаконикон, јужни који је засебна просторија. Са источне стране средишњег простора налази се већа полукружна апсида, док проскомидија и ђаконикон имају сасвим мале апсиде. Централни део дечанске цркве – наос – има пет бродова, од којих је средишњи најшири. Над овим бродом издиже се купола која почива на четири витка и висока стуба. Бочне бродове, као и западни део средишњег, прекривају ребрасти сводови. У спољашњим, бочним бродовима образовани су посебни простори – параклиси, са апсидама на истоку, од којих је онај са јужне стране посвећен

ЦРКВА ХРИСТА СВЕДРЖИТЕЉА,
Манастир Дечани, поглед са југозапада

А посред свега овога он добролепни подиже и боголепни храм, који унутра има велику дужину и ширину, а висину толику, да се утрчују и очи оних који гледају. Држе га стубови од мрамора извазани, и ишаран је разним сводовима. А споља састављен је многочудно од уструганог мрамора црвеног и једно белог, и камење једнога са другим сачањено је дивно и науметничкије, тако да изгледа да је лице целог онога храма један камен, пречудно састављен вештином да изгледа као да је срастао у један, који се јавља у несклазној некој лепоти, тако да се велика благодет сјаја онима који гледају, и увек лепота камена и величина даје храм у највећу красоту, пошто је савршено извазан камен, на достојнолепност онима који су га учинили.

Григорије Цамблук, Житије Св. краља Стефана Дечанског

СВЕТИ КРАЉ
СТЕФАН ДЕЧАНСКИ,
фреска у наосу
поред иконостаса.
Кивот Светога Краља
првобитно је био
постављен испод
ове фреске,
око 1343.г.

МОШТИ СВЕТОГ КРАЉА
СТЕФАНА ДЕЧАНСКОГ

Светом Николи, а други, са северне, Светом Димитрију. Три средња брода наоса имају заједнички двосливни кров, а крајње бочне бродове прекривају кровови на једну воду.

Припрата је тробродна и нешто нижа и ужа од наоса. Сваки од бродова има по три травеја. Ребрасте сводове над сваким од девет травеја носе, поред пиластера, и четири стуба у средини припрате. Сва три брода припрате имају засебне кровове, од којих је онај средњи двосливан, а бочни бродови су на једну воду.

Овакав распоред кровова над Дечанима и степенасто моделовање маса подсећају на тробродне романичке базилике. Томе утиску доприноси и спољашња фасада, која је рађена од мермерних квадера љубичасте и жућкасте боје наизменично ређаних. Распоред и обрада отвора на грађевини такође одговарају романичким традицијама. Ако се томе дода да се на више места јављају готички елементи – ребрасти сводови и преломљени луци – јасно је да су неимари Дечана, будући из Поморја, градили Дечане у духу западњачких схватања. Ипак, пажљивијим посматрањем могу се уочити и византијске црте у овој архитектури, јер је она намењена православном богослужењу. Тако су спољашњи бродови наоса парапетним плочама издвојени као посебне цркве – параклиси, а средишњи део наоса функционално одговара рашком плану цркве.

Овим обједињавањем романичких, готичких и византијских градитељских искустава которски градићељи, предвођени фра Витом, створили су оригинално остварење, како у плану, тако и у конструкцији и декорацији. Лепоту Дечана употпуњава и веома брижљива обрада мермерне оплате.

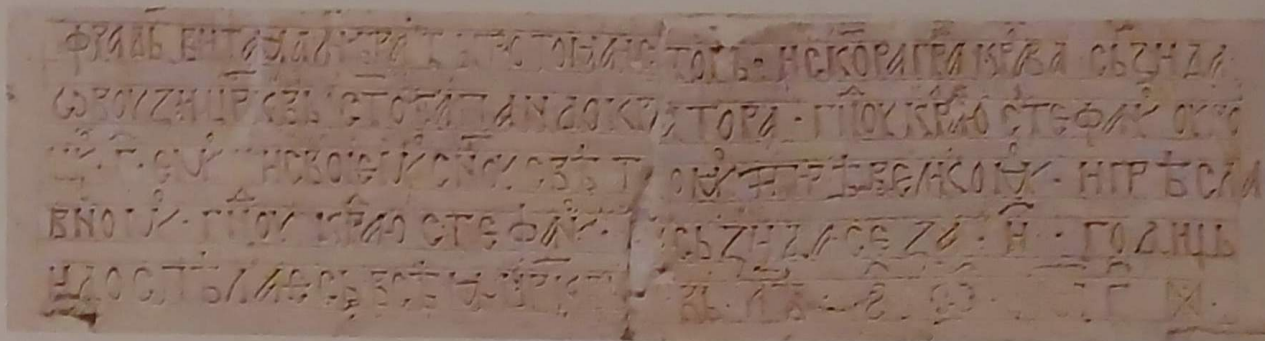
Скулптура

Дечани су српски средњовековни манастир с најраскошнијим скулпторалним украсом, који је, углавном, врло добро очуван. У духу романичких схватања рељефи украшавају отворе на здању, портале и прозоре, али су мајстори клесали и лепе капители и многе конзоле на кровном венцу.

Четири портала, на западном, северном и јужном зиду припрате, као и на зиду између наоса и припрате, имају најбогатији украс. У лунети западног портала приказан је Христос на престолу са два анђела, што је везано за храмовно посвећење. У лунети јужног портала, куда се улазило у део припрате где је смештена крстионица, исклесано је Крштење Христово над самим надвратником у коме је уклесан натпис о настанку Дечана. Северни портал нема фигуралну представу у лунети већ само разлистан крст. Архиволте, довратници и капители сва четири портала, посебно западни и северни, украшени су и флоралним рељефима, многим представама животиња и птица, као и фантастичним бићима – кентаурима и аждајама. Изнад капитета западног портала и оног између наоса и припрате очуване су слободне скулптуре лавова и грифона. У подножју овог другог портала исклесане су и самосталне скулптуре два лава, који држе људске главе међу предњим шапама.

Разноврстан, често маштовит и са много мере клесан скулптурални украс сусреће се на капителима стубова припрате и наоса, на стотинак конзола у кровном аркадном венцу, на десетинама дводелних прозора. У обиљу рељефа који украшавају Дечане посебно се истичу два троделна прозора – трифоре – онај на западној фасади и други на олтарској апсиди. Сцена како Св. Георгије спасава принцезу и убија аждају исклесана је на трифори западне фасаде на пољу изнад отвора. Иако је нешто рустичније изведена, ова композиција као целина плени непосредношћу. Раскошно је украшена, са претежно фантастичним бићима и палметама, и трифора на олтарској апсиди. Овај репрезентативни троделни прозор готово је копија олтарске трифоре из манастира Студенице, настале крајем 12. века.

Готово истоветно решење олтарског прозора у Студеници и Дечанима открива један од узора дечанске скулптуре. Задужбина оснивача династије Стефана Немање, уз то и Светитеља, снажно је утицала на потоне монументалне задужбине његових потомака, српских краљева чак и у 14. веку, што показује и у Бањ-

НАТПИС ФРА ВИТЕ ИЗНАД ЈУЖНОГ УЛАЗА У ЦРКВУ, 1334-35. г.

ској, главној задужбини краља Милутина. Али, на Дечанима се уочава и зависност од оновремене скулптуре Поморја, дела јадранског приморја под управом српских владара. Одатле су и дошли градитељи, вероватно и скулптори, а управо у то време пластична уметност у Поморју доживљава процват. Најзад, уочљиви су и извесни готички утицаји нарочито на декорацији дводелних прозора – бифора. То је и разумљиво будући да је овај стил у 14. веку већ постао владајући широм Европе.

Вешти клесари су украшавали и унутрашњост дечанске цркве. Поред капитета, и у мањој мери база стубова, богата скулптурална декорација је изведена и на добро очуваном мермерном високом иконостасу, где нарочито у очи падају клесани капители који држе хоризонталну камену греду. У репрезентативна остварења дечанске скулптуре спадају, уз многе друге, база Часне трпезе, царев мермерни престо или крстионица изузетних пропорција.

Сликариство

Пошто је изграђен дечански храм и уређена његова унутрашњост, убрзо после 1335. приступило се живописању зидних површина велике задужбине. Неколико група сликара окупљених из разних крајева Душановог царства обављало је овај посао све до 1350. године. Њихов задатак је био тежак не само због обимности већ и због избора тематике и њеног распоређивања по зидним површинама. Сликаре су упућивали теолошки образовани представници клира, вероватно и први игуман Данило. Можда је при стварању основне замисли неку улогу имао и Архиепископ Данило II, који је већ био стекао велико искуство у подизању репрезентативних храмова. У сваком случају, тематски избор дечанских фресака био је врло промишљен.

У олтарском простору, поред многих Архиепископа, насликане су уобичајене представе, као што су Архиепископ Литурзи или Причешће Апостолâ. Иконографски програм наоса је, међутим, изузетно богат. Поред мноштва појединачних ликова Светитеља, у овом простору смештено је више опширних циклуса везаних за историју Хришћанства. У вишим зонама поткуполног простора су исликани Велики празници, у нижим неколико целина о Христовом животу, његовим чудима, поукама и страдањима, два циклуса – Живот Богородице и Богородичин Акатист – славе успомену на Христову Мајку, а тројици угледних светитеља – Св. Јовану Претечи, Св. Димитрију и Св. Николи – посвећени су посебни циклуси. У наосу су приказане и пробране сцене по тексту Дела Апостолских, што се јавља доста ретко у живопису. Још су ређи неколико старозаветних циклуса из наоса, као што су они који илуструју Прву књигу Мојсијеву –

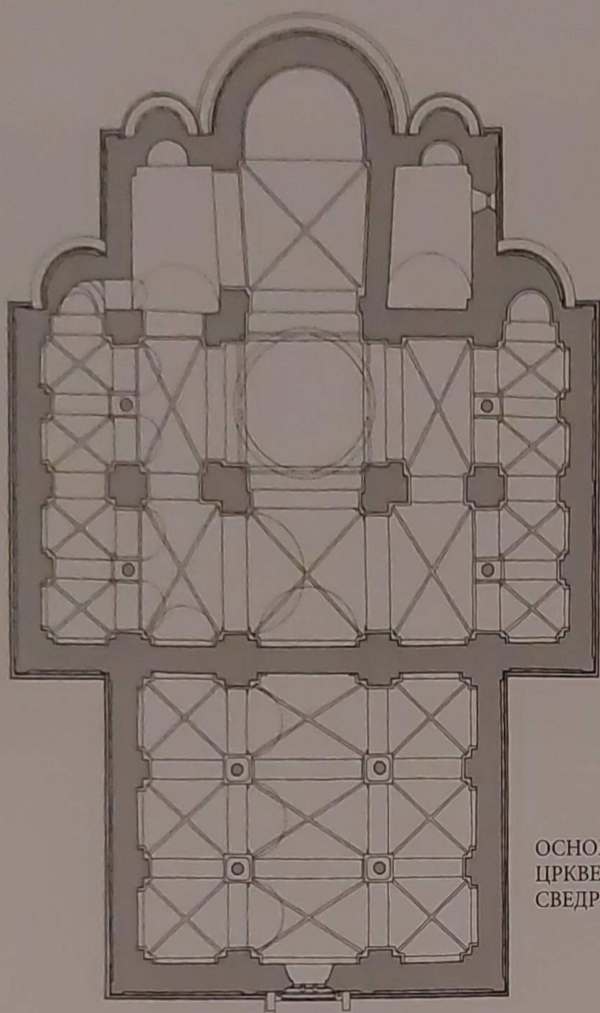
ПАНОРАМСКИ СНИМАК ДЕЧАНА, 1930.г.

Генесис или Приче Соломонове и главне догађаје из живота Пророка Данила. Ако се томе придода и монументално Стабло Јесејево коме је највиши плод Богородица, као и појединачне композиције из најстарије историје Јеврејског народа, произилази да су Дечани готово јединствен споменик по заступљености тема из Старог Завета.

И веома пространа приправа има богат иконографски програм. Поред ликова Светитеља и личности из оновремене историје, у овом простору распоређено је на сводовима Седам Васељенских Сабора, у североисточном делу приправе циклус Св. Георгија, на западном зиду генеалогско стабло – Лоза Немањића, док сав остали простор заузимају сцене Календара, на којима су сва важна збивања из хришћанске историје прилежно описана по данима, почев од 1. септембра до краја месеца августа.

Велика наративност дечанских фресака не огледа се само у хиљадама појединачних ликова и стотинама композиција већ и у опширности дескрипције појединих догађаја из Светог Писма. Илуструјући Христову поучну причу о богаташу и сиромашном Лазару, сликар је дели у пет засебних композиција, а слично је и с параболом о милостивом Самарјанину, која је представљена у три сцене. Ова склоност ка опширном приповедању исказана је и при сликању Страшног суда, који са 26 појединачних сцена у западном делу наоса, илуструје Христов Долазак у слави, муке грешника и блаженство праведника.

Дечани се одликују и богатством лаичке иконографије. На више места приказани су ктитори, чланови њихових породица, славни преци, као и један племић, логотет Ђорђе, заслужан за живописање приправе.

ОСНОВА
ЦРКВЕ ХРИСТА
СВЕДРЖИТЕЉА

УЗДУЖНИ ПРЕСЕК
ЦРКВЕ ХРИСТА СВЕДРЖИТЕЉА

Цар Душан је чак пет пута насликан у својој задужбини, а лик Стефана Дечанског се сусреће на четири места у цркви. Некада су то уобичајени ктиторски портрети, али могу имати и сложен идејни смисао, као ликови Стефана Дечанског и цара Душана изнад улаза у наос, приказани како се обраћају Христу Пантократору. Најзанимљивију скупину портрета чини Лоза Немањића на источном зиду припрате са двадесет два лика, делом у целом расту, делом у попрсјима. У дну Лозе је Стефан Немања, а у њеном врху је цар Стефан Душан, уз кога је насликан и његов наследник Урош V. Овакво обиље владарских портрета као у Дечанима нигде се неће поновити, као ни тако наглашено прослављање светородне династије Немањића.

Великом иконографском богатству и разноврсности дечанског сликарства одговара и знатна стилска разноликост ове импозантне скупине фресака. Како је цар Душан у своју задужбину довео мајсторе из разних крајева свог пространог царства, у живопису није остварено потпуно стилско јединство. Неки од уметника, као они који су сликали Пророке у куполи, или Велике празнике, негују монументалност попут својих претходника из 13. века. Други сликари који илуструју Страдања Христова или његова чуда и живот, склони су опширном приповедању на начин како су то чинили живописци с почетка 14. века.

Старе, традиционалне црте више се запажају у наосу храма, док у припрати, изузев Васељенских Сабора на своду, фреске у већој мери одликују нове особености. Нарочито у Календару, великом илустрованом прологу, долази до израза драматичност казивања, при чему личности, мученици и мучитељи, живо гестикулирају и стварају драматичну атмосферу.

Иста разноликост се осећа и у погледу уметничких моћи појединих мајстора који су учествовали у живописању Дечана. Неке од њих одликује знатна занатска сигурност, чак углађеност академизма. Други имају лепо осећање за колористичке вредности, док они који илуструју Христова страдања, без много напора и маште претапају библијске текстове у слике.

Неуједначеност у квалитету фресака наоса ипак не смета декоративности целине, која је пуна раскоши. На појединим местима још се виде остаци налепљених златних листића на одећи и нимбовима, а користио се и врло скуп плави азури. Лоза Немањића у припрати налази китњасто везеној таписерији, док сцене Календара као да су преузете из неког раскошног илуминираног рукописа. Све фреске имају заједничку врлину: драгоцен су извор за познавање материјалне културе и обичаја у средњем веку (циклуси Генесиса, Дела Апостолских, поједине сцене Богородичиног Акатиста).

Међу многим сликарима само је један познат по имену. То је Срђ грешни, како се потписао кичицом на једном капителу у наосу храма. Он свакако није припадао водећим сликарима дечанских фресака. По свему судећи, био је из Котора, као и неки други анонимни живописци. Ови мајстори су добро познавали византијске и српске уметничке традиције и само се у детаљима могло уочити њихово приморско порекло. Међу сликарима доспелим у Дечане са југа има

доста оних које одликује вештина у исликавању великих површина и осећање за декоративност; међутим они прилично понављају и немају истанчаност у моделирању, посебно лица. Ипак, неколико талентованих појединаца које краси или осећање за драматичност или способност за лепа колористичка решења доприносе много да се дечанске фреске доживе као празник за очи.

Ризница

Дечанска ризница је међу свим српским црквеним збиркама најзначајнија и најбогатија, ако се изузме Хиландар. Стицајем околности у њој је очуван велики број покретних предмета везаних за богослужбене потребе, и то од времена настанка манастира па све до 19. столећа.

У збирци икона очуване су све иконе са првобитног каменог иконостаса, што је јединствен случај, Иконе Христа, Богородице, Јована Претече, Св. Николе и Арханђела Гаврила потичу приближно из 1340. и дело су истих оних мајстора који су живописали храм. Сликане знатно брижљивије, неке међу овим иконама, издвајају се као ликовна остварења (Богородица с Христом или Јован Претеча).

Највећи део значајних икона из времена турске владавине потиче из друге половине 16. века, непосредно после обнове српске црквене организације. У то време, током осме и последње деценије, у Дечанима је боравио сликар монах Лонгин који је урадио више лепих икона Великих празника и чувених пустиножитеља. Ипак, његово ремек-дело је икона Стефана Дечанског са сценама из живота овог Светитеља, чије мошти и данас почивају у манастиру. Настала 1577. године, ова икона је имала литерарну потку у познатом спису Григорија Цамблака о животу Дечанског.

У Дечанима су се, поред икона, очували и неки делови црквеног намештаја који потичу из времена настанка манастира. Игумански дрвени престо племенитих пропорција, с лепо резаним детаљима, потиче

из око 1335. Приближно истих година, око 1340, настао је и раскошно резбарен дрвени саркофаг у коме су првобитно почивале мошти Стефана Дечанског. Други вредни пажње дрвени предмети настајали су током друге половине 16. и почетком 17. века (Крст старца Нестора 1564-1565, црквена седишта с краја 16. и почетка 17. века, литургијски налоњи с краја 16. и почетка 17. века).

Велики углед у дечанској ризници уживају два Крста, један, како се верује, цара Душана, а други Стефана Дечанског. Оба су, међутим, по садашњем изгледу дело преправки извршених у 17. и 18. веку. Међу златарским предметима истиче се неколико чаша из 16. века, од којих је најлепше украшена она коју је 1592. Дечанима поклонио новобрдски митрополит Виктор. Златар Кондо Вук је 1570. израдио а „раб Божији“ Радивој даривао Дечанима лепе позлаћене рипиде, које се још чувају у ризници. Међу стотинак кандила, само неколико њих не припада 19. веку.

Од очуваних примерака у збирци текстила, само понеки, израђени у 16. и 17. веку, имају одређену уметничку вредност. Дечанска ризница чува и велике збирке панагијара, појасева, пафти, као и бакрорезних плоча с представама Стефана Дечанског и манастира.

У Дечанима се чува једна од најбогатијих манастирских збирки рукописа, бројећи око сто седамдесет књига-свезака. Међу њима су: рукопис *Житија* Стефана Дечанског с почетка 15. века, похвалне песме зографа Лонгина посвећене Првомученику Стефану с краја 16. века, српски препис романа о принцу-монаху Јоасафу и његовом учитељу Варлааму. Мали број рукописа је илуминиран, и то само иницијалима и заставицама. Вредна је помена, као важан историјски извор и збирка турских докумената који се односе на историју манастира од 16. до 20. века.

Срећен Пећковић

КАПИТЕЛ У ПРИПРАТИ, детаљ: грифони

ЛОЗА НЕМАЊИЋА,
источни зид припрате
Манастир Дечани,
1347.г.

први ред одозго:
Свети Сава – Стефан (Си-
меон) Немања – краљ Сте-
фан Првовенчани;
појединачно изнад првог реда:
кнез Стефан, син Вуканов
– велики кнез Вукан, син
Стефана Немање – Архи-
епископ Сава II, син Сте-
фана Првовенчаног;
други ред: краљ Драгутин,
син краља Уроша – краљ
Милутин, син краља Уро-
ша – краљ Урош I, син Сте-
фана Првовенчаног;
појединачно у другом ряду: Вла-
дислав, син краља Драгу-
тина – краљ Радослав, син
Стефана Првовенчаног –
краљ Владислав, син Сте-
фана Првовенчаног;
појединачно изнад другог реда:
Урошица, син краља Драгу-
тина – Царица, кћи краља
Милутина – Брђача, кћи
краља Уроша;
појединачно изнад трећег реда:
Душица, син Стефана Де-
чанског – Тодора, кћи Сте-
фана Дечанског – Јелена,
кћи Стефана Дечанског;
трећи ред: краљ (каси цар)
Урош, син цара Душана –
цар Душан, син Стефана
Дечанског – краљ Стефан
Дечански;
појединачно у четвртном ряду:
Симеон, син Стефана Де-
чанског.

ИСУС ХРИСТОС ПАНТОКРАТОР, наос, јужна певница, 14. век

